

Психологические науки 1. Общая психология, психология личности,
история психологии

Психологічний аналіз взаємозв'язку феноменів віри і довіри

Алексєєва Ю.А.

докторант кафедри теоретичної та консультативної психології

НПУ ім. М.П.Драгоманова, м. Київ

E-mail: yulya-alekseeva-74@mail.ru

Для системного вивчення феномену віри, як інтегрального особистісного утворення, важливо здійснити його семантичний аналіз й розглянути його взаємозв'язок з іншими феноменами.

Лексико-семантичний аналіз визначень поняття віра вказує, що у багатьох мовах існує подібність у розумінні понять віра і довіра. Результати вивчення взаємозв'язку феноменів віри й довіри відображаються в роботах багатьох філософів (С. Л. Франка, М. Бубера, П. Тілліха, Р. Х. Нібура, М. Т. Андрушенка, Б. А. Рутковського)

Так, американський філософ і теолог Х. Р. Нібур виділяє дві сторони віри, які взаємно доповнюють одна одну: віру-довіру та віру-відданість. Довіра, на його думку, є пасивною стороною у відносинах, що виникають із приводу віри. Необхідним доповненням довіри є відданість, або вірність, яка є активною стороною віри. Віра-відданість лежить в основі морального життя й проявляється у вірності людей, які виконують свій обов'язок [4, с.237]

Сучасний російський філософ М. Т. Андрушенко у своїй роботі «Пізнання й віра» зазначав, що довіра й впевненість є різновидами віри. Він писав: «Віра не існує в чистому вигляді. Залежно від того, у який спосіб судження, що визнається суб'єктом істинним без достатнього суб'єктивно-об'єктивного обґрунтування, виявляється в його свідомості – шляхом реалізації творчої здатності останнього або шляхом спілкування, – вона виступає у відповідному різновиді. У першому випадку таким різновидом називається впевненість, у другому – довіра. У впевненості домінує суб'єктивний момент. Вона становить визнання істинності такого судження, до якого суб'єкт дійшов

самостійно, на основі власних логічних операцій. Довіра ж відображає деяку загальнозначущість: довіряють судженням, отриманим від інших, а також тим, хто їх висловив. ... Оскільки віра не сприймається в чистому вигляді, то судити про неї можна лише на основі впевненості й довіри» [1, с.82]. Таким чином, довіра й впевненість пов'язані з вірою і є її формами.

Більшість психологів, що вивчають поняття довіра (Е. Еріксон, Дж. Роттер, К. К. Платонов, І. В. Антоненко, Р. М. Грановська, Т. М. Скрипкіна, А. Б. Купрейченко, Є. П. Ільїн), підкреслюють його взаємозв'язок із вірою.

Е. Еріксон у своїй епігенетичній концепції особистості, описуючи особливості онтогенетичного розвитку людини на різних стадіях життя, виділив почуття базисної довіри, під яким він розумів почуття незмінної прихильності до себе інших людей. Він підкреслював, що почуття довіри формується за сприятливих умов на ранніх стадіях розвитку дитини та впливає на розвиток почуття ідентичності з матір'ю. Але в ситуаціях, пов'язаних із материнською деривацією, у дитини виникає відчуття полишеності й формується почуття базисної недовіри. Вчений зазначав, що в дорослих людей спостерігається зниження базисної довіри й превалювання базисної недовіри, яка проявляється в певній формі вираженого відчуження, що характеризує індивідів, які заглиблюються в себе, якщо опиняються не в ладах з іншими людьми або із самими собою. Е.Еріксон робив висновок, що довіра – це динамічне явище, яке впливає на психічне здоров'я людини. Критеріями розвитку довіри в дитини є фізичний комфорт і емоційне ставлення матері до неї. «Довіра перетворюється на здатність вірити – вітальну потребу, для якої людина має знайти певне інституціональне підтвердження. Очевидно, саме релігія і є найдавнішим соціальним інститутом, який слугує постійному ритуальному відродженню почуття довіри у формі віри, одночасно пропонуючи ясну формулу гріха, з яким треба боротися й від якого треба захищатися» [6, с. 314]. Відтак Е. Еріксон розглядав довіру як форму віри. Віра, на його думку, є одним із критеріїв життєвої сили особистості, який підтримує її дух.

Засновник теорії соціального когнітивного наочування Дж. Роттер визначав довіру в міжособистісних взаєминах як узагальнені експектації людини стосовно того, наскільки вона може покластися на слова, обіцянки інших людей. Дж. Роттер зазначав, що довіра в людських взаєминах не передбачає віру в те, що люди мають позитивні особистісні характеристики від народження, і вона не дорівнюється довірливості. На його думку, довіра проявляється в тих випадках, коли немає очевидних причин не вірити, тоді як довірливість – це безрозсудна або наївна віра в усе, що говорять інші люди. Дж. Роттер, розглядаючи довіру як особистісну характеристику, що впливає на поведінку людини, розробив для її вимірювання діагностичну методику «Шкала довіри в людських взаєминах». Підсумувавши дані експериментальних вимірів, він дійшов висновку, що люди з високим рівнем довіри менше брешуть; менше схильні шахраювати або красти; більш схильні поважати права інших; привабливі й надійні; рідше сваряться з оточуючими й почувають себе нещасними та непристосованими. Іншими словами, люди, схильні довіряти іншим, не є довірливими або наївними [8].

На думку відомого радянського психолога К. К. Платонова, історично пов'язані з вірою поняття «довіра» і «впевненість» відображають психічні явища, що за своєю суттю не мають нічого спільного з вірою. Основним елементом їх структури є знання, що має емоційне забарвлення. Впевненість він розглядав як відсутність сумнівів, засновану на знанні. А довіра до людини - це очікування від неї іншими людьми, на основі знань про її особистість, вчинків, що відповідають моральним нормам. Учений підкреслював, що не можна змішувати сутність психологічних явищ з історично усталеною термінологією [5].

Один із провідних російських авторитетів у вивченні віри Р. Д. Грановська підкреслювала, що довіра «робить» віру могутньою силою, яка перевершує розум, вона дозволяє людині вийти за межі своїх індивідуальних можливостей, подолати сумніви, надаючи дієву допомогу в будь-яких обставинах [3].

Т. П. Скрипкіна обгунтовувала довіру як самостійну форму віри, яка є інтегральним ставленням людини до зовнішнього світу й до самої себе. Але, на відміну від віри, довіра завжди потребує дослідної перевірки. Вчена зауважила, що довіра спочатку виникає у внутрішньому світі людини (як переживання або ставлення) і може проявитися лише за допомогою активності. Т. П. Скрипкіна визначила довіру як «...здатність людини апріорі наділяти об'єкти і явища навколишнього світу, а також інших людей, їх можливі майбутні дії й власні передбачувані дії властивостями безпеки (надійності) і ситуативної корисності (значущості)» [7, с.85]. Дослідниця підкреслила, що довіра до світу й довіра до себе взаємозумовлені. Не може бути довіри до себе без довіри до світу. Теоретичний аналіз взаємозв'язку віри й довіри дозволив вченій зробити висновок, що феномен віри традиційно розглядався як релігійна віра, пов'язана з особливим ставленням до Бога, а феномен довіри належить до етичної категорії моралі [7].

Разом із тим І. В. Антоненко, котра розробила соціально-психологічну концепцію довіри, підкреслила, що за логічним обсягом поняття віра є ширшим, ніж поняття довіра. Віра і довіра – це два різні соціально-психологічні явища, що будуються на різних психологічних засадах і виконують різні функції в життєдіяльності людини. На відміну від віри, сутність довіри як соціально-психологічного явища розкривається в специфічному ціннісному ставленні суб'єкта до різних об'єктів світу. Це ставлення презентоване людині в її переживаннях. Якщо в процесі ціннісного ставлення до об'єкта й переживання зв'язків із ним у людини з'являється оцінка об'єкта як значущого й одночасно безпечного для неї, то в цьому випадку виникає довіра. Таким чином, суб'єктивна значущість і суб'єктивно сприймана безпека об'єкта довіри є універсальними умовами самого його виникнення [2].

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що феномен довіри вивчався у двох аспектах: особистісному (як почуття, стан, суб'єктивне ставлення до себе) і соціальному (ставлення до інших людей, що проявляється в міжособистісних взаєминах). Багато вчених, відзначаючи смислову близькість

понять віри й довіри, наголошують на необхідності уточнення та диференціації їх значення. Довіру вони розглядають як форму віри, зазначаючи однак, що поняття віра за логічним обсягом є більш широким, ніж довіра.

Список літератури:

1. Андрушенко М. Т. Познание и вера / М. Т. Андрушенко. - Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1990. - 164 с.
2. Антоненко И.В. Доверие: социально-психологический феномен. Монография. / И.В. Антоненко. - М.: Социум - ГУУ, 2004. - 320 с.
3. Грановская Р. Д. Психология веры. / Р. Д. Грановская. - СПб.: Питер, 2010. – 480 с.
4. Нибура Х. Р. Радикальный монотеизм и западная культура // Христос и культура [Текст] : избранные труды Ричарда Нибура и Райнхольда Нибура. [пер. с англ. И. И. Маханькова] - М.: Юрист, 1996. - 574 с.
5. Платонов К. К. О системе психологии / К. К. Платонов - М.: «Мысль», 1972. - 216 с.
6. Райгородский Д. Я. Психология личности. Хрестоматия / Д. Я. Райгородский. - Самара: «БАХРАХ-М», 2006. - Т.1. - 512 с.
7. Скрипкина Т. П. Психология доверия / Т. П. Скрипкина. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 264 с.
8. Фрейджер Р., Фэйдимен Д. Личность. Теории, эксперименты, упражнения / Р. Фрейджер, Д. Фэйдимен. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 864 с.